

nûn ve tenvinin Arap dili ve kıraatle ilgili hükümlerine dair birçok eser ve risâle yazıldığı gibi günümüzde de Avad Mürsî Cevâhî (Zâhîretü'l-tenvîn fi'l-lugati'l-'Arabiyye), Subhî Abdülhamîd M. Abdülkerîm (bk. bibl.) ve Mustafa Zeki et-Tûnî (bk. bibl.) tarafından bu tür risâlelerin telifi sürdürülmüştür. "Nûn"un tasavvufî ve hurûfî yorumuna dair Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Abdülkerîm el-Cîlî, İbrâhîm b. Muhammed el-Kırîmî gibi âlimlerin risâleleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn* (nşr. Abdullah Dervîş), Bağdad 1967, s. 65; Sibeveyhî, *el-Kitâb* (nşr. H. Derenbourg), Paris 1889, II, 452-454; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, Kahire 1388/1968, I, 208; XXIX, 14, 16; Ebû'l-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-İbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379-80/1960-61, I-II, tür.yer.; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 140; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 233; XVIII, 223-224; İbnü'l-Kâsîh, *Nühzetü'l-müşteğûlîn fi ahkâmî'n-nûnî's-sâkine ve't-tenvîn* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas el-Hudayrî, *Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye ve'l-'Arabiyye* içinde), Dübey 1423/2002, s. 259-285; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 23; J. Cantineau, *Etudes de linguistique arabe*, Paris 1960, s. 38-40; H. Fleisch, *Traité de philologie arabe*, Beyrouth 1961, I, 58, 84-85; A. Roman, *Etude de la philologie de la koiné arabe*, Aix-en-Provence-Marseille 1983, I, 263-264; Subhî Abdülhamîd M. Abdülkerîm, *en-Nûn ve ahvâlühâ fi lugati'l-'Arab*, Kahire 1406/1986, s. 7-10, 35-73, ayrıca bk. tür.yer.; Mustafa Zeki Hasan et-Tûnî, *en-Nûn fi'l-lugati'l-'Arabiyye* (*Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb* içinde), XVII, Küveyt 1417/1996; Hasan Abbas, *Haşâ'îşü'l-hurûfî'l-'Arabiyye ve me'ânihâ*, Dimaşk 1998, s. 160-169; Seyyid Rızk et-Tavîl, "Nûn-ü'l-vikâye", *ME*, LIII/3 (1981), s. 536-547; M. Abdullah Cebr, "en-Nûn beyne 'ilmi't-tecvîd ve 'ilmi't-teşkîlî's-savâtî (*el-funûluciyyâ*)", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XXXVIII/1, Kahire 1990, s. 9-10; G. Ayoub, "La nominalité du nom ou la question du tanwîn", *Arabica*, XXXVIII/2, Leiden 1991, s. 151-213; D. E. Kouloughlî, "Sur le statut linguistique du tanwîn", a.e., XLVIII/1 (2001), s. 50; J.-P. Guillaume, "Tanwîn", *Et*² (Ing.), X, 193; Mes'ûd Bûbû, "et-Tenvîn", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2003, VII, 63-64.

İSMAIL DURMUŞ – SONER GÜNDÜZÖZ

NÛN SÛRESİ

(bk. KALEM SÛRESİ).

NÛR

(النور)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "aydın ve ışıklı olmak" mânâsındaki *nev'r* kökünden türemiş bir isim olan *nûr* "aydınlık, ışık" demektir. Ayrıca apaçık olan, nesne ve olayların mahiyetini

ortaya koyup aydınlatan şeye de *nur* denir. Kelime Allah'a nisbet edildiğinde "nur kaynağı" veya sıfat olarak "nurlandıran, her şeyi aydınlatan" diye açıklanır (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "nvr" md.; *Kâmûs Tercümesi*, "nvr" md.). Râgıb el-İsfahânî nurun dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. Dünyevî olanı, ay ve güneş gibi aydınlık saçan ve gözle algılanan *nur* ile zihin ve kalp yoluyla (basiret) idrak edilen *nurdur*; bu ikincisinin örnekleri aklın ve Kur'an'ın nurlarıdır. İsfahânî, uhrevî nuru ebedî âlemde müminlerin önlerinde ve sağ taraflarında bulunacak olan *nur* şeklinde zikreder (el-Hadîd 57/12; et-Tahrîm 66/8); Allah'ın kendisini "nûr" diye isimlendirmesini de gökleri ve yeri nurlandırmaya fiiliyle açıklar. *Nur* ile *nâr* (ateş) aynı kökten gelir ve birbirinin yerine kullanılır. *Nâr* insanların dünya hayatı, *nûr* ise âhiret hayatları için faydalıdır (el-Müfredât, "nvr" md.).

Kur'an-ı Kerîm'in yirmi dördüncü sûresi *Nûr* ismiyle anılmaktadır. Bunun sebebi 35. âyetinin, "Allah göklerin ve yerin nurudur" diye başlaması ve âyetinde *nur* kelimesinin iki defa daha zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilmesidir. Bundan başka kıyametin hallerinden bahseden âyetinde, "Yeryüzü rabbinin nuruyla aydınlanır" denilmekte (ez-Zümer 39/69), iki âyetinde de *nur* kelimesi hem Allah lafzına hem O'na ait zamire izâfe edilmektedir (et-Tevbe 9/32; es-Saf 61/8). Allah çeşitli âyetlerde "nuru yaratma" kavramıyla nitelendirilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nvr" md.).

Nûr ismi İbn Mâce ve Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivayetlerinde yer almış ("Du'â", 10; "Da'avât", 82), fiil kalıplarıyla da Allah'a nisbet edilmiştir (*Müşned*, II, 388; III, 150; Müslim, "Cenâ'iz", 71; Tirmizî, "Da'avât", 114). Hz. Peygamber'in teheccüd namazlarında okuduğu duanın başlangıç bölümünde, "Allahım! Hamd sana mahsustur, sen göklerin ve yerin rabbi, yöneticisi ve nurusun" anlamına gelen ifadeler yer almaktadır (Buhârî, "Teheccüd", 1; Müslim, "Müsâfirîn", 99). İbn Mâce ile Tirmizî'nin doksan dokuz esmâ-i hüsnâ listeleri harîç buraya kadar zikredilen âyet ve hadislerde *nur* doğrudan Allah'ın ismi olarak geçmemiş, sadece "semâvât ve arzın rabbi" gibi sıfat konumunda ve izâfet ifadeleri içinde yer almıştır. Ebû Zer el-Gıfârî'den gelen bir rivayete göre kendisi Resûlullah'a, "Rabbini gördün mü?" diye sormuş, o da, "O bir nurdur, nasıl görebilirim!" şeklinde cevap vermiştir (*Müşned*, V, 157, 171; Müslim, "İmân", 291-292; Tirmizî,

"Tefsîr", 53/5). İbn Mâce ve Tirmizî'nin *es-Sünen*'lerinde mevcut rivayetlerin ekindeki isim listelerinin merfû hadis olmayıp sonradan bazı râviler tarafından düzenlendiği göz önünde bulundurulduğu takdirde Allah'ın *nur* olduğunu ifade eden rivayet Ebû Zerr'e münhasır kalır. Mecdûdî'nin İbnü'l-Esîr, Ahmed b. Hanbel ile İbn Huzeyme'nin Ebû Zer hadisinin sıhhatinde tereddüt gösterdiğini kaydeder (*en-Nihâye*, "nvr" md.). Kâdî İyâz da sözü edilen rivayetin sahih isnadla kendisine ulaşmadığını ve temel eserlerde buna rastlanmadığını belirtir. Esasen *Nûr* sûresindeki âyet de bütün âlimler tarafından zât-ı ilâhiyyenin *nur* olduğu şeklinde anlaşılmamış, "göklerin ve yerin nurunu yaratan, oralandaki varlıklara yol gösteren" gibi anlamlara geldiği kabul edilmiştir (Nevevî, III, 12-13). Ebû Abdullah İbnü'l-Vezîr Ebû Zer hadisinin sahih olamayacağı konusunda çeşitli deliller sıraladıktan sonra böyle bir hadisin Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhîh*'inde yer almasını da şu şekilde açıklamıştır: Müslim, bir önceki babda Resûlullah'ın Mi'rac gecesinde Allah'ı görmediği yolunda Hz. Âişe'nin beyanını zikrettikten sonra bu hadisi o kanaati destekleyen bir rivayet olarak kaydetmiştir. Nitekim sonraki babda (hadis nr. 293-294) nurun Allah'ı görmeye engel teşkil ettiğine dair Ebû Mûsâ yoluyla nakledilen hadise de yer vermiştir. Ayrıca gerek Müslim'in gerekse diğer muhaddislerin destek niteliğindeki rivayetleri nakletme hususunda müsamahalı davrandıkları bilinmektedir (*İşârü'l-hak*, s. 178-184).

Müfessirler ve esmâ-i hüsnâ müellifleri, *Nûr* sûresinde yer alan ve o münasebetle doksan dokuz isim listesine giren *nûr* ismini mecazi olarak zât-ı ilâhiyyeye nisbet etmişlerdir. İçeriğini de "nuru yaratan, onunla semâvât ve arzı nurlandıran" şeklinde belirlemişlerdir. Bu nurlandırma, insanların gözle algıladıkları gibi hem madde dünyasını hem kalple idrak edilen mânevî âlemi kapsamaktadır. İbn Cerîr et-Taberî ile Mâtürîdî "nûr-ü's-semâvât" ifadesini aşıptan taraftar bularak "semâvât ve arzda bulunanların hidayetçisi" şeklinde anlamışlar ve bunun için âyetin bağlantılarını delil göstermişlerdir (*Câmi'ü'l-beyân*, XVIII, 180-181; *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, vr. 507*). Âlimler bu hükme varırken asıl mânâsındaki nurun karşıtı olan zulmet tarafından ortadan kaldırıldığı için yaratılmışlık özelliği taşıdığı, esasen çeşitli âyetlerde nurun Allah tarafından yaratıldığı ve karanlık kavramıyla birlikte zikredildiği,

ayrıca yer aldığı âyetle doğrudan zât-ı ilâhiyyeye değil semâvât ve arza nisbet edildiği ve zâtının değil nûrunun misâli söz konusu edildiği gibi istidlâllerde bulunmuşlardır. Nûr ismine ayrıca "Allah'ın varlığının apaçık oluşu, yaratılmışlara özgü her türlü eksiklikten münezzeh bulunuşu" gibi anlamlar da verilmiştir. Gazzâlî nûr ismini, akli imkân statüsünde bir varsayım da olsa yokluk karanlıklarından münezzeh olan, bu sebeple bütün içeriğiyle apaçık niteliği taşıyan ve duyularla algılanamayan" şeklinde izah eder. Zira yaratılmışlar çapında kendi sınırlarını aşan her şey yine onların nazarında zıddına dönüşür (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 147, 157-158). Nûr ismi, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin de belirttiği gibi "mahiyeti bilinmeyen nur" veya "varlığı apaçık" mânasına alındığı takdirde zââtı, diğer anlamlarda ise fiilî isim ve sıfatlar grubu içinde yer alır; hâdî ve zâhir isimleriyle mâna yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nvr" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "nvr" md.; *Kâmûs Tercümesi*, "nvr" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nvr" md.; *Müsned*, II, 388; III, 150; V, 157, 171; Buhârî, "Teheccüd", 1; Müslim, "İmân", 291-292, "Cenâ'iz", 71, "Müsâfırîn", 99; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82, 114, "Tefsîr", 53/5; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XVIII, 180-181; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'ilâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 64; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 507^{a-b}; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 95; Kâdî Abdücebbar, *el-Muğnî*, XX/2, s. 201; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efen-di Ktp., nr. 497, vr. 208^b-209^a; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazlûh), s. 147, 157-158; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Ermedü'l-akşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 91^a-92^a; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü'l-takdîs* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1406/1986, s. 129-130; Nevevî, *Şerhu Müslim*, III, 12-13; İbnü'l-Vezîr, *İşârü'l-hak'ale'l-halk*, Kahire 1318, s. 178-184.

BEKİR TOPALOĞLU

NÜR

(النور)

Sözlükte "aydınlık, ışıık" anlamına gelen nûr kelimesi Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde "insanların önünü aydınlatıp doğru ve gerçek olanı görmelerini sağlayan mânevî ve ilâhî ışıık" mânasında kullanılmıştır. Bunun karşısı zulmettir. "Müminlerin velisi olan Allah onları karanlıklardan nura çıkarır" meâlindeki âyetlerde (el-Bakara 2/257; el-Mâide 5/16) mecazî anlam-

da hidayete nur, dalâlete zulmet denilmiştir. Peygamber gönderilmesinin ve ilâhî kitaplar indirilmesinin esas amacı karanlıkta kalan ve yollarını şaşırın insanlara doğru yolu göstermek olduğundan nur ve zulmet kavramlarına önemle vurgu yapılmıştır. "İnsanları rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, aziz ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için bu kitabı indirdik" âyetinde (İbrâhîm 14/1) Hakk'a giden yola nur, ondan sapmaya zulmet denilmiş, vahyin amacının hidayet olduğu açıkça belirtilmiştir. Esas itibarıyla hidayet eden ve yol gösteren Allah Teâlâ olduğundan O'nun isimlerinden biri de nurdur. "Allah semaların ve arzın nurudur" meâlindeki âyet (en-Nûr 24/35) genellikle, "Semaları ve yeryüzünü ışııklandıran ve süsleyen Allah'tır" veya, "Allah nurun yaratıcısıdır" şeklinde yorumlanmakla beraber Allah'ın nur olduğu da ifade edilmiştir. Bir hadiste de Allah'a nur denilmiştir (Tirmizî, "Da'avât", 82). Hz. Peygamber'e mi'rac gecesi Allah'ı nasıl gördüğü sorulduğunda, "O'nu bir nur olarak gördüm", diğer bir rivayette ise, "O bir nurdur, nasıl görebilirim" demiştir (*Müsned*, V, 157; Müslim, "İmân", 291; Tirmizî, "Tefsîr", 53/7).

Özü itibarıyla zâhir olup başka zuhurların kaynağı olan şeye nur denir. Varlıkla yokluk karşılaştırılınca varlık nur, yokluk zulmettir. Her şeyi yokluk karanlığından varlık aydınlığına çıkaran Allah'ın nurudur. Feyezan yoluyla eşyaya gelen varlık da O'nun zâtının nurudur. Bir nur olan güneşin her zerresi kendisinin delili olduğu gibi varlıkların her zerresi de Allah'ın varlığının delilidir. Allah'ın bâtin olmasının sebebi çok zâhir olmasıdır. Çünkü O'nun nuru nuruna perde olmuştur (Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 99, 106).

Dünyevî ve maddî nurlar olduğu gibi uhrevî ve mânevî nurlar da vardır. Güneşin, ayın ve yıldızların ışııkları gibi dünyevî nurların bir kısmı gözle, Kur'an gibi ilâhî kaynaklı nurlar ise basiret ve akılla algılanır. "Allah'a, resulüne ve indirdiğimiz nura iman ediniz" meâlindeki âyetlerde (et-Tegâbün 64/8; en-Nisâ 4/174) nurdan maksat Kur'an'dır. Kur'an'ın isimlerinden biri de nurdur. Kur'an'dan önce indirilen suhurlar, Tevrat, Zebur ve İncil gibi kutsal kitaplar da Allah'ın kelâmı olmaları bakımından birer nur ve hidayet meşalesidir (el-Mâide 5/44, 46; el-En'âm 6/91; Süyûtî, I, 5). "Muhakkak ki Allah'tan size bir nur, bir de apaçık kitap gelmiştir" (el-Mâide 5/15) âyetindeki nur ise Hz. Peygamber'dir. "Allah'ın

gönlünü İslâm'a açtığı kişi rabbinden bir nur üzere değil midir?" meâlindeki âyet (ez-Zümer 39/22) takvâ sahibi müminlerin ilâhî nurdan nasip aldığını gösterir.

Resûl-i Ekrem'in hayatında ve dualarında nur kavramı önemli bir yer tutar. Resûlullah gece kalkıp namaz kılar ve şöyle dua ederdi: "Allahım! Kalbime, gözüme, kulağıma, sağıma, soluma, üstüme, altına, önüme, arkama nur ver ve nurumu arttır" (Buhârî, "Da'avât", 9; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfırîn", 181, 189). Hadislerde namazın nur olduğu ifade edilir, iman ve hikmet nurundan bahsedilir (*el-Muvaṭṭa'*, "İlim", 1; Müslim, "Tahâret", 1; İbn Mâce, "İkâmet", 186). Bazı hadislerde ilk yaratılan şeyin akıl (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Tirmizî, "Kader", 16), kalem veya Hz. Muhammed'in nuru olduğu belirtilmiştir (Ac-lûnî, I, 265).

İlk sûflerde genellikle sahâbenin ve ilk müslümanların nur anlayışının hâkim olduğu görülür. III. (IX.) yüzyılda ilk defa Sehl b. Abdullah et-Tüsterî Bakara sûresinin 31, A'râf sûresinin 172 ve Nûr sûresinin 35. âyetlerini izah ederken "nûr-ı Muhammedî"den ve onun ilk mahlûk olduğundan bahsetmiş (*Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm*, s. 15, 62, 103), daha sonra *Kitâbü't-Tavâsîn*'in "Tâsînü's-sirâc" bölümünde konuyu ele alan Hallâc, nûr-ı Muhammedî'nin kadîm ve ezeli olduğunu söylemiştir. Buna göre Allah ilk defa Muhammedî nuru yaratmış, onun ardından her şey bu nurdan ve bu nur için yaratılmıştır. Bütün peygamberlerde tecelli eden bu nur en son Resûl-i Ekrem'e intikal etmiş ve onda karar kılmıştır. Sûflere göre nûr-ı Muhammedî, Hz. Peygamber'den sonra Ehl-i beyt imamlarına, sûflere göre velilere intikal etmiştir (bk. HAKİKAT-I MUHAMMEDİYYE).

Mışkâtü'l-envâr adlı eserindeki görüşleriyle nur fikrine büyük katkı sağlayan Gazzâlî tek ve hakiki nurun Allah olduğunu, O'nun dışındaki nurlara ancak mecaz yoluyla nur denilebileceğini ifade etmiş ve nuru "zuhur" olarak tanımlamıştır. Ona göre kalpteki gözün nuru baştaki gözün nurundan daha önemlidir; bu sebeple bu gözün görmesini sağlayan nur gerçek nurdur. Bilgiler insanlara Hz. Peygamber'in kutsal ruhu vasıtasıyla ulaştığından ona "sirâc-ı münîr" denilmiştir (el-Ahzâb 33/46). En karanlık şey yokluktur, varlık ise nurdur. Allah nurların nurudur. Bir şey bu nurdan pay aldığı nisbette mükemmel bir varlık olur. Gazzâlî'nin "itaat edilen varlık" (mutâ') dediği şey Muhammedî nurdur. Güneşe göre ışııkların durumu ne ise mutââ göre varlıkların durumu da odur.